

Matézis, mechanika, metafizika

A 18–19. századi matematika, fizika
és csillagászat eredményeinek reprezentációja
a filozófiában és az irodalomban

Szerkesztette
GURKA DEZSŐ

Gondolat Kiadó
Budapest, 2016

A kötet megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia támogatta.

© Szerzők, 2016

Szerkesztés © Gurka Dezső, 2016

© Gondolat Kiadó, 2016

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

A kiadó könyvei nagy kedvezménnyel az interneten is megrendelhetők.

www.gondolatkiado.hu

[facebook.com/gondolat](https://www.facebook.com/gondolat)

A kiadásért felel Bácskai István

Szöveggondozó Gál Mihály

A borítón Johann Wolfgang Goethe *Faust és a Föld szelleme* című

1810 körül készült tollrajzának részlete látható. (Forrás: <http://bit.ly/2cvpm12>)

Tördelő Lipót Éva

ISBN 978 963 693 718 8

SIMONYI KÁROLY

(Egyházásfalu, 1916. október 18.–Budapest, 2001. október 9.)

A tanulmánykötet
**Simonyi Károly születésének
100. évfordulójára**
jelent meg.

Fotó: Dr. Keszthelyi Lajosné Lándori (Sztehlo) Sára

Forrás: <http://bit.ly/2c1BR6D>

Tartalom

Előszó 7

ERŐK ÉS ELLENERŐK A 18–19. SZÁZADI FILOZÓFIÁBAN

SCHMAL DÁNIEL: Leibniz az erők metafizikájáról –
ikonográfiai kísérlet 13

MESTER BÉLA: Rozgonyi József Kant-kritikájának
matematika-filozófiai aspektusai 24

EGYED PÉTER: Sipos Pál filozófiája 39

MATEMATIKUSOK A MATÉZIS ÉS A BÖLCSELET HATÁRTERÜLETEIN

BÉKÉS VERA: Adalékok Dugonics András
matematikapedagógiai munkásságának
értelmezéséhez 57

OLÁH-GÁL RÓBERT: Bolyai Farkas
matematikatanárai 69

SZABÓ PÉTER GÁBOR: A mozgás szerepe a geometria
felépítésében Bolyai Farkasnál 80

18–19. SZÁZADI FIZIKUSOK ÉS CSILLAGÁSZOK MUNKÁSSÁGÁNAK TUDOMÁNYOS ÉS FILOZÓFIAI RECEPCIÓJA

GURKA DEZSŐ: Segner János András munkásságának kanti recepciója	95
Kontler László: „Katolikus tudás” a felvilágosodásban: a csillagász Maximilian Hell stratégiái	116
SZÉKELY LÁSZLÓ: A kozmikus anyag örök körforgásának eszméje Kant kozmológiájában és a 19. századi csillagászatban – kitekintéssel Madách Imre <i>Az ember tragédiája</i> című művére	139
MARTINÁS KATALIN – TREMMEL BÁLINT: Az impulzus- megmaradás elvének megjelenése és eltűnése	153

A 18–19. SZÁZADI SZÉPIRODALOM ÉS A KORABELI TERMÉSZETTUDOMÁNYOK ÉRINTKEZÉSI PONTJAI

VÖRÖS IMRE: Descartes és Newton a 18. századi magyar irodalomban	167
Balogh Piroska: „Concordia Poeseos et Astronomiae”. A csillagászat szerepe két 18–19. századi magyar esztétikaprofesszor, Szerdahely György Alajos és Schedius Lajos János művészetszemléletében	181
Resümees/Summaries	203
A kötet szerzői	219

BALOGH PIROSKA

„Concordia Poeseos et Astronomiae”

*A csillagászat szerepe két 18–19. századi magyar
esztétikaprofesszor, Szerdahely György Alajos
és Schedius Lajos János művészetszemléletében**

A csillagászat és a művészetek, humán tudományok speciális kapcsolata már az ókorban sem volt szokatlan.¹ A 18. század végi magyarországi kultúra közegében azonban nem csak arra találhatunk példát, hogyan él tovább a csillagászati tanköltemény műfaja,² vagy milyen módon jelennek meg a zeneművekben asztronómiai vonatkozású kompozíciók.³ Az alábbi két esettanulmány segítségével azt szeretném bemutatni, hogy az asztronómia miként vált módszertani és tematikus modellté az 1750–1850 közötti időszak két meghatározó magyarországi esztétikaprofesszora, Szerdahely György Alajos és Schedius Lajos János számára. És itt nem arra gondolok, hogy mindketten amatőr csillagászok, Schedius pedig ilyen minőségben komoly asztronómiai vonatkozású vállalkozások részese lesz. Olyan

* A tanulmány szerzőjét az OTKA alapkutatói pályázata támogatta.

¹Mellőzve az ókori csillagászati tankölteményeket, csupán két, kevésbé evidens példa: Ovidiusé és Horatiusé. Vö. Mathew Fox: Stars in the Fasti: Ideler (1825) and Ovid's Astronomy revisited. *The American Journal of Philology* (125), 2004/1, 91–133; David R. Dicks: Astrology and Astronomy in Horace, *Hermes* (1), 1963, 60–73.

²Példaként Janus Pannoniustól Pálóczi Horváth Ádámgig számos szerző említhető.

³Haydn példáját lásd Elaine Sisman: Haydn's Solar Poetics. The Tageszeiten Symphonies and Enlightenment Knowledge, *Journal of the American Musicological Society* (66), 2013/1, 5–102.

eseményeket fogok felidézni, amelyekben esztétai, költői és csillagászati identitásuk együtt, egymást segítve van jelen, így egy sajátos interdiszciplináris tevékenységnek lehetünk tanúi, ami sokat elárul a kor tudomány szemléletéről és tudományos gyakorlatáról is.

Az *Uránia* folyóirat (1794–1795) címadása

Szilágyi Márton kutatásai alapján állítható, hogy az *Uránia* első írását szignáló Schedius Lajos, az akkor frissen kinevezett pesti esztétika-professzor a folyóirat egyik fontos háttérembere volt. Ennek a kapcsolatnak szerepe lehet abban, ha a folyóirat feltűnő és elgondolkodtató címadását próbáljuk értelmezni. Létezett ugyan párhuzamosan egy *Urania* című folyóirat,⁴ ez azonban inkább tudományos jellegű írásokat közölt. Maguk az *Uránia* szerkesztői, Kármán József és Pajor Gáspár is elhatárolták folyóiratukat e lehetséges előképtől: a címadás tehát nem egy másik folyóiratra való utalásként értelmezendő. A címválasztásban fontos szerepe volt a feminim jellegnek, ahogyan a kiadói *Bé-vezetést* lezáró megszemélyesítés jelzi: „Gyenge Leányka! indulj-el immár-ki mértt Útadon, emlékezzél-meg *Mennyei Származásodról* – *Taníts!* és *Igyekezz tetszeni!* Légy tiszta, és kellemes! Légy hasznos Társalkodónéja Hazánk’ szerelmes Leányinak, a’kik közzé most ki-botsátunk”.⁵ E zárórészlet a cím vonatkozásában egyszerre két asszociációs kört mozgat. Egyfelől a „Mennyei Származásodról” szókapcsolat feleleveníti azt a klasszika-filológusok számára nem ismeretlen vonatkozást, hogy az „Urania” kifejezés számos istennő, Afrodité, Héra, Hekaté és mások nevei mellett szerepel jelzői funkcióban, az illető olümposzi hovatarozását, azaz

⁴ *Urania für Kopf und Herz*. Voß, Leipzig, 1794–1796.

⁵ Szilágyi Márton (kiad.): *Első folyóirataink: Uránia*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1999, 17.

„mennyei származását” jelölvén.⁶ Semmi nem utal azonban arra, hogy a „leányka” megszólítással aposztrofált *Uránia* az itt felsorolt istennők valamelyikét jelölné. Az olvasó számára felkínált jegyek csupán az allegorikus alak női, szűzies (vö. társalkodónéi szerepkör) mivoltát, mennyei származását, tisztaságát és kellemetességét rögzítik, kiegészítve a „mértt Úton” haladás és a tanítás funkciójával. Ez a beszédmód az *Uránia* kifejezést főnévi szerepben láttatja, azaz a kilenc Múza egyikének nevéként, aki az emblematiszta ábrázolásokon földgömbbel jelenik meg, és a csillagászat tudományának műzsájaként tartják számon. Csakhogy a csillagászat tematikája, még ha a tanköltemények műfaja felé tájolódná is az olvasó, nehezen egyeztethető a nevezett folyóirat szépirodalmi profiljával.

Kézbe véve azonban Szerdahely György Alajos 1778-as *Aesthetica* című kötetének OSZK-ban található példányát, sajátos melléklet tűnik szembe, *Historia Uraniae Musae, quam inter Deos, Deasque planetarias recens detexit Herschelius, carmine exposita a Georgio Aloysio Szerdahely* címmel.⁷ A kis füzet tartalmaz egy latin Szerdahely-verset *Historia Uraniae Musae* címen, egy kiadói kommentárt, valamint egy magát „Uranophilus Austriacus”-nak nevező, Hell Miksával azonosítható szerző költeményét, *Lis Astronomorum de Nomine quo Planeta recens Anno 1781 die 13 Martii Aquis Solis (Bathe) in Anglia a D. Herschel Optico Celeberrimo detectus, appellandus sit* cím alatt. E szövegek tudománytörténeti hátterét az a vita adja, mely a nem-

⁶ Konrat Ziegler – Walther Sontheimer – Hans Gärtner (Hg.): *Der kleine Pauly. Lexikon der Antike in fünf Bänden*. DTV, München, 1979, Band 5., 1058. *Urania* címszó.

⁷ Szerdahely György Alajos: *Historia Uraniae Musae, quam inter Deos, Deasque planetarias recens detexit Herschelius, carmine exposita a Georgio Aloysio Szerdahely*. Typis Joan. Thom. nob. de Trattner, Viennae, 1787. Az alábbi latin idézetek ebből a néhány vékony kiadványból származnak. Hozzákötvé: *Aesthetica sive Doctrina Boni Gustus ex Philosophia Pulcri deducta in Scientias et Artes amaeniores Autore Georgio Szerdahely*. Typis Regis Universitatis, IIm Budae, 1778-hoz. A füzet mellékleteként közölt *Lis astronomorum...* kezdetű költemény szerzője Hell Miksával azonosítható.

zetközi csillagásztársadalom kedélyét az 1780-as években borzolta: William Herschel csillagász 1781-ben új bolygót fedezett fel, melynek elnevezése és jele körül nézeteltérés alakult ki. Herschel a *Georgium sidus*, a csillagászok egy része az *Urania*, más része az *Uranus* elnevezést támogatta. A vita állomásait nyomon követte Hell Miksa *Ephemerides astronomicae* című bécsi folyóirata is, és mint a kommentár jelzi, ennek visszhangjaként, Hell felkérésére írta meg Szerdahely az itt közreadott verset.⁸ A költemény fókuszában az olümposzi istenek vitájának elbeszélése áll, melyben Urania, azaz a „coelestis Virgo”, mennyei leányzó számára kijelöltetik a hely az égi trónuson, az égbolt legfelsőbb régióiban. Ámde Saturnus tiltakozik, nehogy egy nőt helyezzenek nála nagyobb tisztségbe: „Vajon előlem egy nő ragadja el a legfőbb tisztséget? / Idős koromra egy szüzcseke lába alatt nyögjön fejem?”⁹ A vita és az azt követő barbár támadás elől a gyenge mennyei lányka az ég legszélére menekült, ott elrejtezett. Az évezredek vitának most Herschel éles szeme vetett véget, aki visszaadta Urania régi fényét: az új bolygót tehát csakis e név illetheti. Uranophilus költeménye a csillagászok között zajló

⁸ „Cum Lis Astronomorum de Nomine Hieroglypho novo Planetae tribuendo, quam Hellius Appendici Ephemeridum Astron. Vindob. ad Annum 1787 insertam voluit, Occasionem praeberit Adm. R. ac Claris. Domino SZERDAHELY concinnandi elegantissimi, eruditissimi Carminis Historiae URANIAE Musae a me nunc Typis datae, ab Hellio Ephemeridibus Astr. Vind. Anni 1788 pariter inserendae, gratu Lectoribus Historiae hujus me Officium facturum putavi, si Litem quoque illam cum ceteris in Appendice dicta vulgatis, cum Venia clariss. Auctoris, quam in plenissimam dederat, huic Historiae hoc Loco subjungerem; ita enim fieri censebam, ut Lectores plenam nanciscantur Notitiam Eventus astronomici, qui inter praecipua Inventa, Seculo nostro Gloriam pariet immortalem. Litem autem 32 Astronomorum, secundis hic expressam Typis emendatiorem, auctiorem volui, additis nonnullis in prima Editione a me suppressis, quae (cum ante Editionem Historiae hujus commode vulgari non poterant) nunc per ipsam hanc Historiam solidis Argumentis probata, certa, firma, tutaque habentur.” Szerdahely, *Historia...* 31.

⁹ „Nempe mihi summum modo Foemina tollat Honorem? / Grandaezumque habeat sub pede Virgo Caput?” A latin szövegek e tanulmányban szereplő fordításait Balogh Piroska készítette.

vita kontextusát ismerteti, melynek fő kérdését, azaz hogy Urania vagy Uranus legyen az új bolygó neve, kapcsolódva Szerdahely mitologizáló elbeszéléséhez, ugyancsak a nemek harcának kérdésköréhez köti: „De FÉRFIÚ legyen az ég legmagasabbja, ne NŐ! / a jog szerint URANUS felett áll URANIA-nak”,¹⁰ és „Férfi bolygó négy van, női három, / Egyenlőtlen a nemek megoszlása, legyen egyenlő. / Ha méltányossá szeretnétek tenni az égi nemeket, / URANUS-t vessétek el, jöjjön URANIA”.¹¹ Az új bolygó vizuális jegyeit a szöveg a kedves, kellemes, nyugodt, tiszta, ragyogó attribútumok mentén kifejezetten női, mégpedig nem vénuszi, hanem szűzies jegyekként aposztrofálja: „Szűzies az arca [a bolygónak], nem férfias, női / jegyeket mutat! ISTENNŐ ez, nem ISTEN. (...) Mivel a bolygó URANIA szűzies jegyeit viseli magán, / ki tagadná, hogy illene hozzá az URANIA név? / Másik szűzies jegye, hogy nem kevésbé formás, / Kellemetes az arca, és szerény. / Tiszta és (megvallom) kellemetes fénnel világol, / csendes a fénye, elbájolja szemünk. / Nem a Mars bolygó vad, és nem a Venus szemérmetlen fénye ez, / hanem nyugodt, barátságos, tiszta. (...) Szintén szűzi jegy, hogy haladása lassú, / nem siet gyors lábakkal a szemérmes Szűz. / Amelyik bolygó lassan, lépegetve halad, / mondani sem kell: tudjuk mi, csillagászok, hogy / az a bolygó női jegyekkel bír”.¹² A legfőbb, zárásként fenntartott érv azonban nem a látvány szimbolikájára épít, hanem arra, hogy Urania révén

¹⁰ „At, MAS sit summus Praeses, non FOEMINA Coeli! / URANON, URANIAE jure praeire decet”

¹¹ „Sunt Marium Generis quatuor, tres Foemineique; / Impar est Sexus; congruit esse parem. / Sique parem cupitis coelestem reddere Sexum, / URANUS esto procul, sit Locus URANIAE.”

¹² „Virginea est Facies, non mascula, foeminasque / Dotes prae se fert! haec DEA, non DEUS est. (...) Virgineam URANIAE Dotem cum possidet Astrum, / URANIAE Nomen, quis neget esse decens? / Altera virgineae Dos est non ultima Formae, / Grata sit ut Facies, atque modesta simul. / Claro equidem (fateor) sed grato Lumine fulget / Atrum, tranquilla est Lux, et amoena Oculis. / Non Martis, feriens Oculos, Venerisve, procacis / Sideris est Lux, sed mitis, amica, nitens. (...) Dos quoque virginea est, Gressus gravis moderatus, / Non graditur celeri Virgo pu-

a költőknek, festőknek, művészeknek támadna végre égi vezérük, akiket már az ókortól foglalkoztatott az égi kozmosz, és akikhez inkább illene a női, semmint a férfiúi vezérlő principium: „De adni kell valakit a festőknek és költőknek is: / kérditek, kit szeretnének? vajon istent? vagy istennőt? / Vannak, akik azt is megkérdezik, miért akarjuk elnevezni a bolygót, / de ezekről szót sem ejtek. / Ó! Bár lehetne! Híres költők tanácsolták, / hogy URANIA kozmikus jogarát ne vessük meg! / Az ókori költők nemde mily buzgósággal szövetkeztek / Urania múzsával? Ismerünk csillagászokat, / csillagászokat, mint Naso és Maro, Catullus / is miket énekelt, és ismerjük a tudós Ausoniust, / ismerjük a görög Muszaioszt, Aratoszt, Orpheuszt, / ókori mestereket, akik megénekelték a csillagokat, tanítva / az égi rendszert, melyet MANLIUS egykor / csillagászként megalapozott: és ismerünk még többeket is. / Miért is félnének URANIA jogaráról a költők? / Miért riadnának el a kozmosz megénekelésétől? Naso erre tanít.”¹³ A vita végül az Uranus-pártiak győzelmével zárult, és az asztrológiai hagyományban az Uranus mindmáig a férfiaság szimbolikájával asszociálódik, jelölési módja is erre utal. Jelen értelmezésben azonban lényegesebb, hogy a vita kontextusában, az idézett szövegek erőterében megformálódó Urania-kép feltűnő egyezéseket mutat a folyóirat bevezetésében körvonalazott allegorizáló Uránia-alakkal. A klasszika-filológiai vonatkozással szemben eme ha-

dica Pede. / Quam lento Motu, Gressuque Planeta feratur, / Dicere non opus est: novimus Astronomi, / Foeminas igitur Dotes cum praeferat Astrum.”

¹³ „At dandum est aliquid Pictoribus, atque Poetis: / Quaerite, quid cupiant? numne Deum? anne Deam? / Sunt quoque, cur optem nostrum signare Planetam / Nomine proposito: sed reticenda mihi. / O! utinam liceat! claris suadere Poetis! / Ne Plectra URANIAE cosmica spreta velint! / Quo Studio Vatum veteres coivere Camoenam / URANIAM Patres? novimus Astronomi. / Novimus Astronomi, quae Naso, Maroque: Catullus / Quae cecinit: doctum novimus Ausonium. / Novimus: et Graji Musaeus, Aratus, Orpheus: / Astra sonante Lyra, quae docuere Patres. / Coelestis Ratonis Opus, quod MANLIUS olim / Condidit astrologus: novimus reliquos. / URANIAE quidam cur Vates Plectra verentur? / Cosmica cur metuant pangere? Naso docet.”

gyomány horizontján a folyóirat címadása látványos állásfoglalás a nőiség értékei, valamint feminitás és művészet organikus egybetartozása mellett. Az asszociációt a kortárs olvasó számára az is megkönnyíthette, hogy William Herschelnek, az Uranus felfedezőjének nővére, Caroline Lucretia Herschel sajátos népszerűsége tett szert, mivel nő létére képzett csillagász volt, egyszersmind bátyja munkatársa, és 1786-ban angol királyi kitüntetésben részesült, mint „first time that a woman had been appointed assist to the court astronomer”.¹⁴

A filológiai kérdésfeltevés pedig, hogy tudniillik az *Uránia* szerkesztőinek tájoltságával összeegyeztethető-e e csillagászati vita ismerete, éppen Schedius közvetítő-tanácsadó szerepének feltételezése mentén válaszolható meg. Schediusnak egyrészt a pesti egyetem újonnan kinevezett esztétikaprofesszoraként hivatalosan is előírt kötelezettsége volt elmélyedni Szerdahely György Alajos munkáiban. Márpedig a csillagászati érdeklődésű utód figyelmét aligha kerülte el Szerdahely önálló brosraként is megjelent *Uránia*-költeménye, és az sem zárható ki, hogy az itt említett *Aesthetica – Historia Uraniae Musae* kötet kolligátumként fordult meg kezén. Maximilian Hell e vitát nyomon követő csillagászati *ephemerides*-ét, mely az említett szövegeket épp Schedius göttingeni tartózkodása idején közölte, Göttingenben nemcsak megrendelték, hanem komoly figyelemmel is követték, szerkesztőjét a *Sozietät der Wissenschaften* tagjai közé választották. Ráadásul egy levél tanúsága szerint Hell maga küldte el 1788-ban a göttingeni egyetem fizika- és geometriaprofesszorának, A. G. Kästnernek nemcsak folyóiratának az Uranus–Urania vitával foglalkozó számát, de Szerdahely költemé-

¹⁴ Caroline Herschel e tekintetben több rekordot is megdöntött: 1836-ban a Royal Astronomical Society tagjává választották – a társaság első női tagja lett. Részletesen lásd Michael Hoskin: *The Herschel Partnerschip, as viewed by Caroline*. Science History, Cambridge, 2003; Michael Hoskin (ed.): *Caroline Herschel's Autobiographies*. Science History, Cambridge, 2003.

nyét is. E levélből az is kiderül, hogy a *Lis astronomorum...* címen appendixként közölt versezet szerzője maga Hell, aki külön kérte, hogy Kästner juttassa el küldeményét Lichtenberghez, kinek előadásait Schedius is hallgatta ekkortájt.¹⁵ William Herschel felfede-

¹⁵ „Tekintetes és hírneves Uram! A jelen ephemeridest, melyeket odaadok, könnyörgöm, fogadd baráti lélekkel; hozzáadom az 1782-est, amelyekről emlékeztettél valamikor, hogy neked nincs meg. A Historia Uraniae példányát igen nyájas üdvözléssel a nevemben add vissza a tekintetes Liechtenberg úrnak. Hogy mit gondolsz az Urania névhez és a jelhez, amit az új bolygónak adtam, igen szeretném tudni; az Uranophilus név Hellt rejti, aki 40 éves kora óta az addig a Parnaszus legelrejtettebb barlangjában felakasztott lantját felragadva megénekelte Urania Múzsza Apoteózisát [Apotheosim Uraniae Musae], akinek korunk költői még a nevét is alig ismerik. A Historia Uraniae-ban, amit Szerdahely úrral állítottunk össze, minden gondolat az enyém, és lényegében minden jegyzetet is én írtam hozzá. – Az 1787-es Ephemeridesbe az Urania táblázatait kétszeresen szerkesztettem bele, de ezek, ahogy kezdetben lenni szokott [a bolygóhoz tartozó] pályaelemek pontatlansága miatt még nem eléggé egyeznek az éggel [az égen megfigyelt bolygóhelyzetekkel]. A Merkurnak erre az 1788-as évre vonatkozó táblázata, amit az én segítségével Triesnecker úr készített a Mayer-féle pályaelemek alapján, az összes többinél jobban egyeznek az égbolttal. De la Lande úr Merkúr-táblázatai nagyon is eltérnek az égtől. Az 1789-es Ephemerides-be, amely még sajtó alatt van, ugyanazon Triesnecker úr igen jó Mars-táblázatai lesznek betéve. Az elmúlt évről. Berlinbe Bernoulli úrnak küldtem néhány példányt a Historia Uraniae-ból, és visszaírt, hogy azokat az Akadémia hálás szívvel fogadta. De a hírneves Bode úr mit fog csinálni az ő Ephemeridáiban az ő Uránuszával? vagy tán elsőszülött leányát atyja fogja megölni? alig hiszem; ugyanis az Uranus szó a teutonoknak, akik a szó jelentését nem ismerik, módfelett tetszik és használatban is van: de hát mindegy, milyen néven nevezzük az új bolygót, csak mozgását és többi pályaelemeit ismerjük meg, de ezt már utódainkra kell hagynunk. Gratulálok, hogy ti birtokoljátok a 10 láb hosszú Herschel-féle távcsövet, de annak örülnék legjobban, ha valamelyik fiatal göttingeni észlelő megismételné és megerősítené Herschel megfigyeléseit. A török háború kitörése előtt magam is reménykedtem benne, hogy lesz egy ugyanilyen, legalább 7 lábás távcsövem, de ez a remény körülbelül szertefoszlott, különben is 68 éves előrehaladott korom sem ígérné egy ilyen távcső hosszas használatát, még ha Isten kegyelméből jó maradna is a szemem. Ég veled, és szeress tovább is. Neved legnagyobb tisztelője, Hell Miksa. Adtam Bécsben, 1788. jan. 26-án.” Csaba György Gábor (kiad.): *Fejezetek a magyar csillagászat történetéből. A csillagász Hell Miksa írásából.* <http://www.kfki.hu/~tudor/tallozo1/hell/hell2.html>. A levél az

zése mellett sajátos kozmogóniája miatt is foglalkoztatta az asztrológiai közvéleményt. A *Royal Society*, egyszersmind a göttingeni tudós társaság e tagjának publikációi ugyancsak hamar eljutottak az amúgy is angol tájoltságú *Georgia Augustán* az 1780–90-es évek diákjaihoz, így nemcsak Carl Friedrich Gausshoz, de Schediushoz is.¹⁶ Már történt említés Schedius asztrológiai érdeklődéséről: ez nem csupán Lichtenberg egyetemi előadásainak látogatását-ismeretét jelentette,¹⁷ hanem folyamatosan korszerűsített tudást, melyet részint térképészeti munkálataiban, részint az amatőr csillagász József nádor mellett hasznosított. E tájékozottság elmélyült voltáról meggyőző képet ad a Zách János Ferencsel való levelezés szövege, ami egyébként azért is érdekes, mivel Zách nemcsak Gaussnak, de az Uranust felfedező William Herschelnek is közeli barátja volt – akárcsak a Schediusszal ugyancsak bizalmas viszonyban álló Vay Miklós és Podmaniczky József.¹⁸ Hogy tehát az Uranus felfedezését követő évtizedes névadási vita nem került el Schedius figyelmét, és a csillagászat alkalmas hordozóközegnek tűnhetett művészet és feminitás összefüggéseinek exponálásához, biztonsággal állítható.¹⁹

internetes publikációtól eltekintve kiadatlan, eredetije a jegyzet szerint a göttingeni NSUB Universitätsarchiv kéziratárában található.

¹⁶ Luigi Marino: *Preceptores Germaniae. Göttingen 1770–1820*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1995, 76.

¹⁷ Lichtenberg csillagászati nézeteinek rövid összefoglalását lásd Peter Brosche: Noch etwas über den Verbleib von Lichtenbergs Quadrantum, *Lichtenberg-Jahrbuch*, 1999, 233–234.

¹⁸ E kapcsolatrendszeréről lásd Vargha Domokosné: William Herschel magyar barátai, *Magyar Tudomány* (165), 1994/1, 108–114. – Vay Miklós, Zách János Ferenc, Podmaniczky József vonatkozásában.

¹⁹ Ez a tematizálódás nemcsak a magyar kultúra viszonylatában következett be, hasonlóan jelenik meg Urania és a feminitás kapcsolata például amerikai vagy német vonatkozásban lásd Renée L. Belgrand: Urania’s Inversion: Emily Dickinson, Herman Melville and the Strange History of Woman Scientist in Nineteenth-Century America, *Signs* (34), 2008/1, 75–99; Klaus B. Staubermann: Making Stars: Projection Culture in Nineteenth-Century German Astronomy, *The British Journal for the History of Science* (34), 2001, 439–451.

Szerdahely költeménye és annak kontextusa

Csillagászat és művészet, valamint mitikus asztrológia, bibliai hermeneutika és a spekulatív kozmogónia diskurzusának sajátos egybejátszása határozza meg Szerdahely György Alajos 1788-ban kiadott *Silva Parnassi Pannonii* című latin verseskötetét is, melyben a már említett Uránia-verse újra megjelent.²⁰ E kötet irodalomtörténeti említései²¹ a közelmúltig igen fénytelenek: többnyire Szerdahely esztétikaelméletének és poétikai gyakorlatának inkohereus voltát hivatott prezentálni. A felfénylés valószínűleg Szörényi László egyik megjegyzéséig²² vezethető vissza, miszerint a kötet kiemelkedő produktuma a két hosszabb csillagászati tanköltemény: az imént tárgyalt *Historia Uraniae Musae* és az *Elegia Epidictica, per quam demonstratur Uraniam Musan esse primogenitam Urani*. 2007-ben Tóth Sándor Attila újra kiadta e két költemény szövegét, részletes bevezető tanulmánnyal.²³ A tanulmány ismerteti a két latin költemény tartalmi és stilisztikai elemeit, ókori latin mintáit,²⁴ magyar kontextusban Janus Pannonius csillagászati vonatkozású költeményeit mutatván fel előzményként. Összegzésként a szerző megállapítja, hogy a műfaji skálán epyllionként és heurisztikus elégiaként azonosított Szerdahely-versek a korabeli latin verstechnika tipikus példái, terjedelmes lábjegyzeteik pedig azzal magyarázhatóak, hogy

²⁰ Szerdahely György Alajos: *Silva Parnassi Pannonii*. Schmidt, Bécs, 1788.

²¹ Versényi György: Szerdahely György, *Irodalomtörténeti Közlemények* (5), 1895/4, 436–440; Margócsy István: Szerdahely György Alajos művészetelmélete, *Irodalomtörténeti Közlemények* (93), 1989/1–2, 1–33.

²² Szörényi László: A latin költészet helyzete Magyarországon a XIX. században, *Irodalomtörténeti Közlemények* (89), 1985/1, 6–7. „A kötet legnagyobb arányú vállalkozása az a mitikus csillagászati tanköltemény, amely a Herschel által nem régen fölfedezett Uranus bolygó mítoszát („historia poetica”) szerkeszti meg.”

²³ Tóth Sándor Attila: *Az ég Múzsája és planétája: Uránia. Szerdahely György csillagászati tankölteményei*. Gradus Ad Parnassum, Szeged, 2007.

²⁴ A mintaként megjelölt szerzők: Ovidius, Manilius, Vergilius, Apollonius, Aratus.

e költeményekben Szerdahely „a közéletet kívánta tájékoztatni és a kérdésben befolyásolni, ezért funkciója (a poézis ellenében) az antik és reneszánsz hagyományú társas-közéleti szerepnél marad. A versírói helyzet külső dologhoz (eseményhez) kapcsolódik, hol a struktúra és a funkció kap szerepet. Itt találkozik egymással a tudós költő-filológus és a polihisztor, aki a szellem embereként a vers erejével kíván bemutatni”.²⁵ Úgy vélem azonban, a fenti értelmezés nem alternatíva nélkül való. Egyrészt a fent leírt „alkalmiság”, eseményhez kötöttség, illetve tudománynépszerűsítési célzat problémamentesen alkalmazható a *Historia Uraniae Musae* önálló megjelenési formáira (amint arra már utaltam, Maximilian Hell bécsi csillagászati ephemeridesében, illetve önálló kisnyomtatványként is napvilágott látott, Hell versével kiegészítve), mert ezek explicite utalnak arra, hogy a Herschel által frissen felfedezett bolygó elnevezése körüli vita egyik szövegét képviselik. Feltehető azonban a kérdés, hogy az *Elegia Epidictica*²⁶ – melynek fő tartalmi tételei szerint Urania múzsa Uranus, azaz az égbolt elsőszülött gyermeke, illetve az első csillagász a bibliai Ádám volt – vajon milyen tudományos eredményt közvetít, illetve milyen tudománytörténeti aktualitáshoz kapcsolható. Másrészt az utóbbi költemény nem látott is napvilágot önállóan, hanem Szerdahely *Silva*-kötetének részeként jelent meg először, a *Historia Uraniae Musae* újraközölt szövegével egyetemben. Ráadásul e két versezet nem csupán két termetes, magában álló szálfa a Szerdahely-kötet erdejében, hanem egy, a teljes kötet szövegét átszövő asztronómiai metaforahálózat fókuszpontja is egyben.

Hogyan is fest ez a Szerdahely-kötet erdeje felett feszülő csillagos égbolt? Az első fénycsóva a kötet ajánlásának, egyszersmint előszavának is tekinthető paratextus²⁷ irányából érkezik. Eszerint Szerdahely a *Silva*-kötetet az asztronómus Maximilian Hellnek

²⁵ Tóth: *Az ég Múzsája és planétája: Uránia*, 66–67.

²⁶ Szerdahely: *Silva...*, 201–219.

²⁷ Uo. I.

ajánlja. Mielőtt bármiféle exjezsuita összeesküvésre gondolna az olvasó (Szerdahely és Hell hajdani rendtársak lévén), érdemes alaposabban beletekinteni az ajánló gesztus indoklásába. A bevezető szöveg a szokványos szerénykedés toposza mentén épül ki, miszerint Hell azáltal, hogy a *Historia Uraniae Musae* szövegét folyóiratában közölte, felbátorította a szerzőt egyéb, már meglévő és újabb költeményének közzétételére. Majd általánosabb, tézisszerű megállapítások következnek *astronomia* és *poesis*, azaz csillagászat és költészet kapcsolatáról:

Mert vajon nem az Égben lakozik-e a Poézis is? A költők, akikről Platón és az egész ókor helyesen tanítja, hogy a Bölcsesség teljességének első és egyedüli Atyái és Vezérei, a Költészet Múzsáját az Égbe helyezték, és nővérével, Urániával együtt, akinek ősi nevét a csillagászoknak a legújabb bolygó elnevezése körüli vitájában te képviselted, a csillagok birodalmában helyezték el. Mindig is barátok, hiszen egyszersmind testvérek is Költészet és Csillagászat. E két nővér uralja az Ég mérhetetlen terét; ők kormányozzák ama örök világokat, melyeket Te nemcsak kiemelkedőleg kutatsz, hanem egyszersmind majdan a lakójuk leszel. Ezért nem tévedek, ha azt mondom: az Ég hosszas és lankadatlan tanulmányozása, valamint Költészet és Uránia testvéri barátsága révén lakozik Benned ama Költői Lélek, mely erős testre vall, és a hosszú élet gyarapítója és keze. Fogadd el tőlem, ami a Tiéd! Ebben az Erdőben felleled mindazt, ami Neked a Te egedet eszedbe juttatja.²⁸

Az előszó kiépíti egy mitopoetikus világkép alappontjait.²⁹ Az egyik alappont az emberi világ kozmológiájának kitüntetett helye, az „Ég”,

²⁸ Uo. I.

²⁹ Érdemes megemlíteni, hogy e mitopoetikus világkép sokat köszönhet az asztrológia sokágú hagyományának, mely a 18. század végén, párhuzamosan a vele már a reneszánsz időszakában kapcsolatba hozott fiziognómia újbóli virágzásával, élő

melyben örök világok (*orbes*) lakoznak. Ez az emberfeletti/emberen túli horizont két vonatkozásban kap értelmet: a csillagászat (Hell) vonatkozásában a kutatott bolygók, égitestek kozmosza, azaz a fizikai univerzum – a poézis (a szerző) vonatkozásában a fikció által teremtett világok univerzuma, melyek egyébiránt Szerdahely esztétikájában is megjelennek³⁰ – az ember vonatkozásában pedig a halhatatlanság birodalma. A költői mű tehát nem más, mint maga az Ég: éppúgy olvasható, kutatható – ezért is ismerhet benne a saját, asztrológiai Egére a megszólított csillagász. A másik alappont a kozmosz emberi tere, antropológiai horizontja: nevezetesen az ember kapcsolata az Éggel – akár csillagászati, akár poétikus megtestesülésében –, ami a Költői Lélek (*Spiritus Poeticus*) jelenléte révén lehetséges. A Szerdahely-esztétika másik kulcsfogalma³¹ bukkan fel tehát itt, antropológia és kozmológia kapcsolódási pontján – egyszersemind egyetemessé tágítva, hiszen érdemes felidézni: a *poeticus* melléknév, szigorúan véve a szó görög eredetét, nem csupán ’költői’, hanem ’teremtő’ jelentésben is fordítható. Mindez már önmagában is új kontextust nyit a két nagy csillagászati költemény számára, ami azonban még érdekesebbé válik, ha az értelmezés során figyelembe vesszük, hogy az itt alakulni látszó mitopoetikus világ a kötet számos más költeményében is megjelenik. Poétikai hordozóközege háromosztatú: antik mitológiai, keresztény vallási és csillagászati szimbolika közvetíti az olvasó felé e világképet. E versekben egyfelől tovább nyílik az Ég kozmológiai jelentéshorizontja: a *Prooempton*

és sokrétű kulturális hagyománynak tekinthető. Ezen sokrétűséget, mely kozmosz, földi mikrokozmosz és antropológiai horizont között keres és talál átjárásokat, bár korábbi időszakra vonatkozóan, jól bemutatja Békés Enikő kötete (Békés Enikő: *Asztrológiai, orvoslás és fiziognómia Galeotto Marzio műveiben*. Balassi, Budapest, 2014).

³⁰ A *veritas aesthetica imaginaria* címszó alatt, lásd Szerdahely, *Aesthetica...* 270–287.

³¹ Legrészletesebb kifejtését lásd Szerdahely György Alajos: *Ars poetica generalis ad aestheticam seu doctrinam boni gustus conformata*. Buda, Királyi Egyetemi Nyomda, 1783 című kötet 3. könyve: *Liber tertius de dotibus, et characteribus poetae*.

*Virgini Deiparae ad Coelos abeunti*³² Mária mennybevitelének történetén, illetve a Jelenések könyvének szimbolikáján keresztül a válás perspektívája, a *Nova Stella primum in Coelo Austriaco visa anno MDCCLXXIII*³³ Mária Terézia antik mintákra hajazó csillaggá válásán keresztül a történelem perspektívája is az Ég jelentéskörébe kerül. Úgy, hogy közben mindkettő megerősít egy, már említett értelmezési lehetőségét, miszerint az Ég a halhatatlanság birodalma. Ennél is érdekesebb az antropológiai horizont, azaz az Ég emberi perspektívája. A fenti két vers jelzi, hogy az Ég emberfeletti horizontjára az ember csak kivételes esetekben emelkedhet fel, mely felemelkedés egyszersmind a halhatatlanná válás folyamataként is megragadható (szinkronban azzal, ahogy az égi felemelkedés leírása által születő költeményben, azaz a költemény egében válik halhatatlanná az illető). Az Ég örökkévaló kozmogóniai horizontját két erő uralja: a Nap (Sol, Phoebus) és az Éj (Nox). Asszociációs körök, nem meglepően, élet és halál közegében mozog, sajátos módon azonban nem éles váltásokban (pl. éjt elűző nap) tűnnek elő a versek szövegén át, hanem szimultán vannak jelen. Az *Ad Solem*³⁴ fohászkozója a szemeire boruló éj mögött vágyik meglátni a felkelő napot, a *De Nocte*³⁵ fohászkozója pedig az Éj – *Csongor és Tünde* közegébe is beillő – kozmikus istennőjét ábrázolja úgy, mint aki a nap fényét köpenyével eltakarja. A *Visio Nocturna*³⁶ az éjben fénylő szekerén száguldó Pallas képével indít, a látomás elbeszélője arra kéri Phoebust és az antikvitás Egének isteneit, hogy Pallas válhasson csillaggá, tőle származna a géniusz és a szellem. A felfénylő csillag azonban újra az éj homályába vész: „somnus erat” – álom volt csupán. Szintén mitopoetikus asztrológiai vonatkozásra, az egymás

³² Szerdahely: *Silva...* 3–6.

³³ Uo. 10.

³⁴ Uo. 38–39.

³⁵ Uo. 40.

³⁶ Uo. 20–21.

váltó csillagok képére épít a *De Castore et Polluce*³⁷ epigramma, mely egyszersmind cáfolata a szakirodalmi állításnak,³⁸ miszerint Szerdahely poétikai gyakorlatától idegen lenne a csillagászepigramma, célja csupán az ismeretterjesztés. Az epigramma Lactantiusra utaló jegyzettel ellátott csattanója szerint nincs szerencsétlenebb sem az istenek, sem az emberek között, azaz sem az örökkévaló, sem az emberi horizonton annál, aki nem egyszer, hanem újra s újra hal, újra s újra él. Látnivaló: az antropológia horizontján a múlandóság – az Ég, a kozmogónia horizontján az örökkévalóság uralja az időt (Castor és Pollux szerencsétlensége, hogy egyikhez sem tartoznak). A kettő között átlátást, és kivételes esetben átjárást a poézis és a csillagászat teremt. Nem véletlen, hogy a Sajnovicshoz mint „híres csillagászhoz” címzett két költemény közül az elsőben – újfent epigramma! – a költő kérdése az asztronómushoz, hogy a poézis által megalkotott, fikcionált „égnek hosszú palotái” vajon valóban hosszúak-e? Azaz: a poézis fiktív világa valóban konvertálható-e a csillagászat fizikai távlataivá?

Ebben a kontextusban a *Historia Uraniae Musae*³⁹ aktuáltudományi intenciója (azaz hogy a Herschel által felfedezett új bolygó neve Urania legyen, ne Uranus) háttérbe szorul.⁴⁰ A mitopoetikus elbeszélés szerint Phoebus kérésére Uranus beleegyezik, hogy lánya, Urania, a csillagászat múzsája az égboltra kerüljön. Saturnus

³⁷ Uo. 81.

³⁸ Tóth: *Az ég Múzsája és planétája: Uránia*, többször ismételt tétele.

³⁹ Szerdahely, *Silva...* 147–174.

⁴⁰ Érdemes azzal is számolni, hogy a csillagászati metaforikával játszó kozmologikus neolatin költészetnek van egy olyan katolikus vonulata, mely nemcsak hogy akár Pascalig visszavezethető, de Szerdahely koránál jóval tovább él, még a 19. század második felében is vannak követői, például a viktoriánus Patmore. Részletesen lásd Ernest Fontana: Patmore, Pascal and Astronomy, *Victorian Poetry* (41), 2003/2, 277–286. Az asztrális metaforika tágabb kontextusáról jó összefoglalást ad tágabb kontextusban az alábbi kötet utószóként közölt, terjedelmes német nyelvű rezüméje. Lásd Marek Hermann: *Metaforyka astralna w poezji rzymskiej*. Polska Akademia, Kraków, 2007.

azonban fellázad a női uralom ellen, így Uraniának menekülni és rejtőznie kell – most jött el az alkalom, hogy Herschel felfedezése révén visszanyerje az őt megillető helyet. A kötet kulcsszavainak horizontján ez az elbeszélés két szempontból is gyújtópontnak tekinthető. Egyfelől a mennybevitel leírásának kettősségéhez hasonlóan egyszerre jön létre poézis (és mítosz) fikciós univerzumában az Urania múzsa történetét felépítő, ezáltal a mitológiai alakot újrakonstruáló történet, illetve a történet megírásával mint beszédaktussal a tényleges fizikai univerzumban is megkonstruálódik egy új bolygó „egyénisége”, neve. Másfelől nemcsak a történet tere egyesíti a csillagászati és poétikai diskurzust, hanem a létrehozott mitológiai/asztronómiai szimbólum is: „*Musa colat Terras, Sidera Diva regat*” – ’Múzsaként az Földet teszi műveltté, Istennőként pedig uralkodik a Csillagokon’⁴¹ – Urania a poézis kozmoszában helyet biztosít a csillagászat szimbolikájának, éppígy a csillagászok univerzumában Múzsaként helyet biztosít a Poézisnek. Figyelemre méltó az is, hogy Urania Égbe emelése csak azáltal válik lehetségessé, hogy a legfőbb hatalmat Phoebus ragadja magához Jupitertől. Attól a Jupitertől, akinek hatalmát az univerzumot megrengető villám képével jelöli a szöveg, ám ezen alapvetően fizikai jegyekkel leírható hatalom már egy korábbi epigrammában megkérdőjeleztetett: a *Satyra in Iovem dum Coelum tonuit iacta*⁴² szerint hiába rázza meg a mindenséget Jupiter mennyköve, ha őt a gyermek Amor tartja gyeplőn. Hosszú sorok ecsetelik eme mitikus puccsot, mely egyszersmind olyan kozmológiai rend víziója, ahol a legfőbb hatalmat a fénymetaforákkal jelölt, Phoebusszal és a Nappal azonosított („Unde Iovi Fulgor, nisi Phoebus Lumina spargat?” – ’Honnan veszi Iuppiter villámja fényét, ha nem a Phoebus által sugárzott ragyogásból?’)⁴³ Spiritus Poeticus (Teremtő/Költői Erő) jelenti:

⁴¹ Uo. 168.

⁴² Uo. 15–16.

⁴³ Uo. 157.

*Ő a Világmindenség Lelke: ha szabad megneveznem,
a legrégebbi Létező,
Aki a Földnek és a Csillagoknak életet adott.
Képes arra, hogy a halandó emberi fajt a Csillagok fölé emelje:
Az embereket örökéletűvé teheti.⁴⁴*

Míg tehát a *Historia Uraniae Musae* egy sajátos kozmológiát vázol fel mitopoetikus elbeszélés keretében, mely kozmológia középpontjában a Phoebus/Sol által megszemélyesített Spiritus Poeticus áll, az *Elegia Epidictica*⁴⁵ azt mutatja be, hogy e kozmológia antropológiai alapozottságú, azaz az emberbe kódolt világrend. Olvasatomban tehát e költemény nem annak görcsös erőltetése, hogy a Biblia tekintélye egyszerismind az asztronómia irányába is megerősíthető legyen. Inkább egy, Whiston kapcsán már említett eljárás sejthető a háttérben: a bibliai alaptörténet mint hordozóközeg működik a közvetíteni kívánt kozmológia érdekében. A bibliai Ádám, Northrop Frye-jal szólván,⁴⁶ kulturális archetípusként kap szerepet a költeményben: azaz annak kifejtése, hogy Ádám, az első és prototipikus ember egyszerismind az első csillagász is, nem más, mint amaz egyszerű kijelentés poetizálása, miszerint az emberben antropológiailag kódolt törekvés az őt körülvevő kozmosz megfigyelése, az azon való felül- és túlemelkedés, vagyis a halhatatlanság utáni vágy. Ez különösen annak fényében érdekes, hogy a Mária mennybemenetele köré szőtt költemény egyik jegyzete szerint: „Nekem ugyanis elmémbe tolult, hogy újra a Költészet és a Csillagászat egységéről töprengjek; mely

⁴⁴ „Ille Anima est Mundi: *Archaeum* mihi dicere Fas est, / Vivere qui Terrae, Sideribusque dedit. / Ille potest mortale genus super Astra locare: / Ille Hominum vitam perpetuare potest.” / Uo. 156.

⁴⁵ Uo. 201–218.

⁴⁶ Az archetípus itt használt fogalmához lásd Northrop Frye: *The Great Code: the Bible and Literature*. Routledge-Paul, London, 1982; Uő: „The Archetypes of Literature”, in John B Vickery (ed.): *Myth and Literature. Contemporary Theory and Practice*. University of Nebraska Press, Nebraska, 1966, 87–98.

egység bizonyosan oly nagy, hogy azt hiszem, nem is értheti az antik Költőket az olyan Olvasó, aki nem rendelkezik mind a Költészet, mind a Csillagászat beható ismeretével.⁴⁷ Úgy tűnik nekem, az első Csillagászok voltak egyszersmind az első Költők; elsőként ők jutottak el az Égig, teremtették meg a konstellációkat, figyelték meg a csillagokat, és nevezték el őket, mely elnevezéseket aztán a többi Költő és tudós Csillagász is használ.⁴⁸ A költészet és a csillagászat tehát egy kétoldalú kódrendszer, mégpedig a kozmosz megismerésének és emez ismeret közvetítésének kizárólagos kódrendszere. Ennek leképezése lehet a költemény szövegének duplicitása: a verses elbeszéléshez körülbelül egyenlő terjedelemben kapcsolódnak a lábjegyzetek prózai értekezései, tudományos, csillagászati témájú hivatkozásokkal. Két lajtorja vezet fel csupán a csillagokig, ahol költőien lakozik az Isten, pontosabban a Teremtő Lélek: a poézis és az asztronómia. A lajtorják megmászására való törekvés az emberbe eredendően kódoltatott – erre hajtja ugyanis a veleszületett Spiritus Poeticus, az emberben lakozó Költői/Teremtő Lélek. Értelmezhető ez úgy is, mint a keresztény, teológiai istenkép megújítása – de úgy is, mint a Poézis, azaz költészet és kreativitás istenné emelése.⁴⁹

⁴⁷ Szerdahely eme sejtését az újabb klasszika-filológiai szakirodalom is alátámasztani látszik, vö. 2. jegyzet.

⁴⁸ „Mihi enim venit in mentem iterum cogitare de concordia Poeseos et Astronomiae; quae certa tanta est, ut Lectorem illum intelligere non posse credam Poetas veteres, qui Poeseos, et Astronomiae Cognitionem non magnam habet. *Primi* Astronomi videntur mihi fuisse *primi* Poetae; primi illi pervenerunt ad coelos, fecerunt Constellationes, observarunt Sidera, et imposuerunt nomina, quibus dein Poetae ceteri, Astronomiae gnari usi sunt.” Szerdahely, *Silva...*, 3.

⁴⁹ Kozmológia és poézis egymásba játszásának komoly hagyományai voltak már ekkor is. Egyes neoplatonista elképzelések ugyancsak a Teremtés, teremtő erő mentén találták meg az ilyesfajta rendszerek fókuszpontját – vö. Sarah Powrie: Transposing World Harmony: Donne’s Creation Poetics in the Context of Medieval Tradition, *Studies in Philology* (107), 2010/2, 212–235.

Úgy vélem, e két esettanulmány meggyőzően mutatja, hogy költészet/művészet és csillagászat egybefonódása Schedius és Szerdahely esztétikai-poétikai koncepcióiban és tudományos gyakorlatában tehát egyáltalán nem véletlenszerű és megalapozatlan. Hátterének feltárása, például a Bacon-féle tudományszemlélethez való kapcsolódási pontok⁵⁰ azonban még további kutatásokat igényelnek.

⁵⁰ Ezt a feltételezést támasztja alá Schuler elemzése. Lásd Robert M. Schuler: Francis Bacon and the Scientific Poetry, *Transactions of the American Philosophical Society*, New Series (82), 1992, 1–65.

Az Uránia és a női asztronómusok.
George Adams *Astronomical and
Geographical Essays* (1790) című
művéből

Forrás: <http://bit.ly/2bXi1xF>

Caroline Herschel feljegyzéseket
készít William Herschel
1781. március 23-ai
Uránusz-megfigyeléseiről

Forrás: [https://commons.wikimedia.org/
wiki/File:W.Herschel,_C.Herschel.png](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:W.Herschel,_C.Herschel.png)

PIROSKA BALOGH

**„Concordia Poeseos et Astronomiae” The Role of
Astronomy in two 18–19th Century Hungarian Professors’
of Aesthetics, namely Georg Aloys Szerdahely’s and Johann
Ludwig Schedius’s Conception about Arts**

A special connection between arts and astronomy existed even in the antiquity. We can see it in the astronomical teaching poetry, or in musical compositions based on astronomical structures. But in the 18th century Hungarian culture we can find other examples for this connection. By the following two case studies I would like to show, how turned astronomy into methodological and thematic model for theory of arts in two Hungarian professors’ of aesthetics, Szerdahely’s and Schedius’s works. Their two examined action is: giving title *Urania* for an belletristic journal (1794–1795) and the contextualization of Szerdahely’s poem titled *Historia Uraniae Musae*.